

Van Mechelen naar Kigali en Srebrenica

STEPHAN PARMENTIER^a

Pleidooi voor een criminologie van de internationale misdaden

Panopticon, 34 (1), 001-004
© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JANUARI 2013

- ^a Hoogleraar, Coördinator, onderzoekslijn Politieke criminaliteit, mensenrechten en menselijke veiligheid, Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), Faculteit Rechtsgeleerdheid, KU Leuven (Corresp.: Stephan.Parmentier@law.kuleuven.be).

Op 1 december jongstleden is in Mechelen de Kazerne Dossin, het Museum en Documentatiecentrum over Holocaust en mensenrechten, voor het publiek geopend (www.kazernedossin.com). Het nieuwe gebouw kreeg een plaats vlak naast het vroegere Joods Museum van Deportatie en Verzet, dat in 1995 werd opgericht door een aantal Joodse overlevenden van de concentratie- en vernietigingskampen. Zij wilden deze historische plaats in het collectief geheugen van ons land verankeren, omdat van hieruit bijna 26.000 personen op treintransport naar Auschwitz-Birkenau werden gezet (het allergrootste deel joden en ook meer dan 300 zigeuners). Slechts 1.250 van hen (5%) overleefden deze Apocalyps.

Het museum kwam er niet zonder slag of stoot, maar was de inzet van een langdurig en complex debat in Vlaamse politieke en wetenschappelijke kringen. Eén van de belangrijkste thema's handelde over de vraag of het zich enkel moest gaan concentreren op de herdenking van de Holocaust dan wel een algemene site moest worden voor de herinnering aan meerdere vormen van collectief geweld. Een ander discussiepunt betrof het belang om een alternatieve visie op de samenleving te schetsen, door te appelleren aan het paradigma van de mensenrechten dat na de tweede wereldoorlog tot volle ontwikkeling kwam. Zoals de dubbele naam van het museum aangeeft – Holocaust en mensenrechten – heeft men duidelijke keuzes gemaakt.

Deze keuzes openen nieuwe perspectieven voor een grondige reflectie over de oorsprong en ontwikkeling van massageweld, alsook over de afbouw ervan en de transitie naar een periode van vredesopbouw en democratische verdieping. In elk van deze fasen speelt een gamma aan politieke, sociale, economische, en culturele factoren een rol, en deze worden vertolkt en uitgedragen door talrijke actoren, statelijk en niet-staatelijk. Daarom biedt het nieuwe museum een boeiende kans voor nieuwe wetenschappelijke inzichten met betrekking tot elk van deze factoren en actoren. Meer nog, ook voor de criminologie ontstaat een unieke opportuniteit om zich te buigen over de genese en de aanpak van deze criminele gedragingen, alsook de processen van criminalisering die ermee gepaard gaan, om de aloude definitie van Edwin SUTHERLAND te parafraseren. Alleen gaat het in dit geval over vormen van massageweld, begaan door dociele en niet-weerspannige administraties en burgers, binnen een politieke context of om politieke redenen, en met talrijke slachtoffers tot gevolg.

OUDE EN NIEUWE VORMEN VAN INTERNATIONALE MISDADEN

Een van de uitdagingen op dit domein is het voorwerp van criminologisch onderzoek duidelijk te omschrijven. Tot voor 1998 bleef het bij vage bewoordingen als collectief geweld, statelijke agressie, grootschalige schendingen van de mensenrechten, slachtoffers van burgeroorlogen, etc. Met de aanvaarding van het Statuut van Rome over het Internationaal Strafhof, en de oprichting van datzelfde Hof in 2002, kan het voorwerp veel scherper worden afgelijnd als bestaande uit vier categorieën van misdaden (artikelen 6-8, Statuut van Rome): (a) genocide; (b) misdaden tegen de mensheid; (c) oorlogsmisdaden; en (d) daden van agressie. Samen vormen zij het brede concept van de 'internationale misdaden' oftewel 'international crimes' en verwijzen zij naar talrijke voorbeelden uit de menselijke geschiedenis, waarvan de gevolgen tot op vandaag worden ervaren, zoals: de folteringen en verdwijningen in Chile en Argentinië, de genocides in Rwanda en Guatemala, de Apartheid in Zuid-Afrika en Cambodja, de oorlogsmisdaden in het voormalige Joegoslavië en het huidige Congo, de vijandelijkheden binnen en tussen landen uit het Midden-Oosten en tussen Israël en Palestina. En dan hebben we het nog niet gehad over de oorlogen die na de tweede wereldoorlog zijn uitgevochten, zoals in Korea en Vietnam, Afghanistan en Irak, en op andere plaatsen. Elk van deze gewapende conflicten en misdaden heeft vele tienduizenden doden en gewonden geproduceerd, en even grote aantallen verdwenen en getraumatiseerde personen tot gevolg gehad. Sommigen zullen opmerken dat vele van deze misdaden niet vallen binnen de temporele bevoegdheid van het Internationaal Strafhof, die pas aanvangt op 1 juli 2002. Hoewel juridisch volkomen terecht, doet deze observatie niet ter zake voor de criminologie die zich richt op het begrijpen van geweld en het omgaan met de gevolgen ervan.

In dit verband, echter, is iets vreemds aan de hand: hoe komt het toch dat de criminologie, dé wetenschap *par excellence* die zich met strafrechtelijke inbreuken bezighoudt, zich zo weinig heeft gebogen over fenomenen zoals massageweld? Hoe is te verklaren dat criminologen wel oog hebben voor de meest diverse vormen van gewone of traditionele criminaliteit – van inbraken en moorden, over graffiti en fietsendiefstallen, tot georganiseerde drughandel en cybercrime – maar zich nauwelijks hebben geïnteresseerd voor de Holocaust en andere genocides, laat staan voor andere vormen van menselijke wreedheid, zoals foltering en verdwijningen, etnische zuiveringen en massale verkrachtingen van de burgerbevolking? Duidelijk is in elk geval dat empirisch onderzoek naar de oorzaken en gevolgen van massageweld een heel complexe bezigheid is, zowel om de nodige cijfers hierover te verzamelen als om de betrokken daders en slachtoffers te benaderen. Dergelijk onderzoek kan ook bedreigend zijn voor de individuele machthebbers en de regerende elites, aangezien het de verwevenheid tussen geweld en macht, en de subtiele mechanismen die deze in stand houden, aan de oppervlakte kan brengen. Of is het gewoon een kwestie van fondsen, en van de lauwe bereidheid van wetenschappelijke en andere financierende instanties om hiervoor de nodige middelen vrij te maken? Voorlopig blijft het bij enkele hypothesen die meer uitwerking en toetsing vergen. Wat er ook van zij, het netto resultaat is een manifeste desinteresse van de criminologie voor fenomenen als collectief geweld en massavictimisering, en voor de justitiële en niet-justitiële manieren om met deze grootschalige fenomenen om te gaan. Deze vaststelling is eerder al benoemd als “the missing link” van het criminologische onderzoek (PARMENTIER, 2011), en heeft geleid tot de vraag of de criminologie zich misschien in een “state of denial” bevindt (SMEULERS, 2006)?

Met deze kritische bedenkingen is niet gezegd dat de criminologie zich op geen enkele wijze over voormelde fenomenen heeft gebogen. In een recent themanummer over 'Internationale misdrijven' van het Tijdschrift voor Criminologie (TvC) wordt een

overzicht gegeven van de studies die de afgelopen zestig jaar over deze vormen van criminaliteit zijn gemaakt (HAVEMAN *et al.*, 2011). In het Nederlands taalgebied, waar men tot voor kort het aantal onderzoeken op de vingers van twee handen kon tellen, is het afgelopen decennium een gestage toename van het aantal publicaties met een min of meer expliciete criminologische invalshoek te merken. Daarmee wordt de trend gevolgd die zich de afgelopen vijftien jaar in de Engelstalige en internationale literatuur heeft ingezet en zich profileert onder termen zoals 'a (critical) criminology of genocide' (WOOLFORD, 2006), 'a criminology of international crimes' (SMEULERS & HAVEMAN, 2008) of zelfs 'state crimes' (KAUTZLARICH *et al.*, 2001; ROTHE & MULLINS, 2010). Ook andere benamingen zoals 'crimes of mass violence', 'atrocities crimes' (zie o.m. KARSTEDT & PARMENTIER, 2012) en 'Makrocriminalität' (NEUBACHER, 2006) vinden meer en meer ingang. Tot slot worden enkele klassieke auteurs uit de criminologische traditie van onder het stof gehaald en wordt hun relevantie voor het fenomeen van collectief geweld en massavictimisering herbekeken. Voorbeelden van theorieën zijn de neutraliseringstheorie (SYKES en MATZA), de sociale bandtheorie (HIRSCHI), en de 'political economy of crime' (CHAMBLISS).

INTERNATIONALE MISDADEN ALS VOORWERP VAN CRIMINOLOGISCH ONDERZOEK

Zoals in voornoemd themanummer van het TvC is vermeld, blijkt dat internationale misdaden per definitie vormen van extreem, massaal en collectief geweld zijn (HAVEMAN *et al.*, 2011). Voorbeelden van dergelijke misdrijven zijn plunderingen, vernielingen, seksueel geweld, verkrachtingen, foltering en andere mishandelingen, slavernij, moord, illegaal en disproportioneel gebruik van geweld, maar bijvoorbeeld ook het rekruteren en inzetten van kindsoldaten. Vaak – maar niet altijd – worden de misdrijven begaan door of met de steun van statelijke instanties of personen daarmee verbonden. Voorbeelden zijn regeringsfunctionarissen, overheidsambtenaren of leden van gemilitariseerde organisaties binnen een staat, zoals leger en politie, maar ook min of meer officiële milities in een staat. Deze daders stellen hun gedrag meestal in het kader van de gehoorzaamheid aan de politieke en juridische instellingen van de staat, en niet bij wijze van deviant of crimineel gedrag waar de klassieke criminologie zich vaak op richt. Daarom komen 'crimes of obedience' (KELMAN en HAMILTON, 1989) in dit domein vaker voor dan 'crimes of deviance'.

SMEULERS (2006) heeft getracht een aantal onderzoeksdomeinen te identificeren waartoe de criminologie een nuttige bijdrage kan leveren: (1) het definiëren en conceptualiseren van internationale misdaden; (2) het meten en inventariseren van internationale misdaden; (3) het schatten van de sociale kosten van internationale misdaden; (4) het onderzoeken van de oorzaken van internationale misdaden; (5) het definiëren en analyseren van manieren om internationale misdrijven aan te pakken; en (6) het ontwikkelen van preventieve strategieën om internationale misdaden te voorkomen. In essentie komen deze domeinen overeen met de klassieke aspecten van onderzoek, als daar zijn (a) de conceptualisering en beschrijving van strafbaar gedrag; (b) de verklaring van zulk gedrag en van de gevolgen voor individuen, groepen en de samenleving als geheel; en (c) het ontwerpen van beleid om deze types van misdrijven te bestraffen en te voorkomen en de schade voor slachtoffers én daders te herstellen (PARMENTIER and WEITEKAMP, 2007). Daarnaast kan worden aangestipt dat heel veel misdaden van dergelijke aard zich situeren tegen de achtergrond van politieke transities, van autoritaire regimes naar min of meer democratische vormen van bestuur. 'Transitional justice' (KARSTEDT & PARMENTIER, 2012), soms gepaard gaande met 'peace building', zijn de kernwoorden van deze veranderingen, die evenzeer binnen het analysekader van internationale misdaden moeten worden opgenomen.

DE HANDEN AAN DE PLOEG

Bovenstaande geeft duidelijk aan dat vormen van massageweld en massavictimisering noodzakelijkerwijze behoren tot de kerndomeinen van de criminologie. Het is dan ook meer dan passend dat deze discipline zich met volle overgave op de studie van dergelijke fenomenen gooit: tenslotte gaat het om massale aantallen slachtoffers, talrijke daders van dergelijke misdaden en een gigantische schade aan het politieke, economische en sociale weefsel van een samenleving. Meer nog dan juristen die zich vooral met de institutionele reacties op internationale misdaden bezighouden, zijn criminologen goed geëquipeerd om deze uitdaging aan te gaan. Op die manier kunnen zij nieuwe inzichten verwerven en een nieuwe betekenis geven aan slachtpartijen die tijdens de jaren veertig in Mechelen in het vooruitzicht werden gesteld, en die vijftig jaar later in Kigali en Srebrenica effectief tot uitvoering zijn gebracht.

REFERENTIES

- HAVEMAN, R., SMEULERS, A., PARMENTIER, S. & DE POOT, C. (2011). De staat van de criminologie van international misdrijven. *Tijdschrift voor Criminologie*, Themanummer Internationale Misdrijven, 53(4) 287-309.
- JÄGER, H. (1989). *Makrokriminalität: Studien zur Kriminologie kollektiver Gewalt*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- KARSTEDT, S. & PARMENTIER, S. (Eds.), (2013). Atrocity Crimes and Transitional Justice. *European Journal of Criminology*, Special Issue, 9.
- KAUTZLARICH, D., MATTHEWS, R. & MILLER, W. (2001). Toward a victimology of state crime. *Critical Criminology*, 10, 173-194.
- KELMAN, H. & HAMILTON, V. (1989). *Crimes of obedience*. New Haven: Yale University Press.
- PARMENTIER, S. (2011). The Missing Link: Criminological perspectives on dealing with the past and transitional justice. In: BOSWORTH, M. & HOYLE, C. (Eds.), *What is Criminology?* (pp.380-392). Oxford: Oxford University Press.
- PARMENTIER, S. & WEITEKAMP, E. (2007). Political Crimes and Serious Violations of Human Rights: Towards a Criminology of International Crimes. In: PARMENTIER, S. & WEITEKAMP, E. (Eds.), *Crime and Human Rights*, Series in Sociology of Crime, Law and Deviance vol. 9 (pp. 109-144). Amsterdam/Oxford: Elsevier/JAI Press.
- REYCHLER, L. & PAFFENHOLZ, T. (2001). (Eds.), *Peacebuilding: A Field Guide*. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers.
- ROTHE, D. & MULLINS, C. (2010). (Eds.), *Crimes of State: Current Perspectives*. Piscataway, NJ: Rutgers University Press.
- SMEULERS, A. (2006). Criminologie in een 'state of denial'? *Tijdschrift voor Criminologie*, 48(3), 275-289.
- SMEULERS, A. & HAVEMAN, R. (2008). (Eds.), *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*. Antwerp/Oxford: Intersentia.
- WOOLFORD, A. (2006). Making Genocide Unthinkable: three guidelines for a critical criminology of genocide, *Critical Criminology*, 14, 87-106.